

Wlodzimiers Brus: Socialisering og politiske systemer (på baggrund af den østeuropæiske socialismes erfaringer), Informations Forlag, 1977, 235 s., kr. 78,40.

Det har de senere år ikke skortet på politiske og økonomiske analyser af den østeuropæiske socialismes erfaringer skrevet af emigranter, der i stadig større tal har bosat sig i Vesten i forbindelse med den relative lettelse af udrejsemulighederne. Ikke uforståeligt er en stor del af denne litteratur imidlertid præget af forfatterens egne bitre erfaringer, ligesom han ofte i længere tid vil have indtaget en marginal position i samfundet og derfor uden adgang til centrale kilder. Brus tilhører ikke denne kategori. Han forlod fuldt legalt Polen i 1972 efter i mange år at have bestridt en central stilling i det økonomiske forvaltnings-system og underviser i dag ved Universitetet i Oxford. Disse umiddelbare personlige erfaringer kombineret med en betydelig politisk-økonomisk indsigt gør den her anmeldte bog til et helt centralt værk i den teoretiske bearbejdning af den østeuropæiske socialismes erfaringer.

Bogens emne er forholdet mellem økonomisk udvikling og politisk system i det postkapitalistiske samfund, - under opbygningen af socialismen. (Heraf den på dansk lidt misvisende titel: "socialisering" anvendes i bogen konsekvent i betydningen "opbygningen af socialismen").

Det afgørende spørgsmål, forfatteren med sin analyse søger at besvare, er, om der i et postkapitalistisk samfund eksisterer økonomiske lovmæssigheder, der kræver en reel demokratisering af samfundslivet, og som derved samtidig definerer grundlaget for socialismens videre udvikling. I marxistisk forstand spørgsmålet om forholdet mellem produktivkræfter og produktionsforhold. Brus afslører sig her - i selve spørgsmålets formulering - som elev af den moderne østeuropæiske (sovjetiske) version af den historiske materialisme. Denne gøres til den almene metode, der kan bringes i anvendelse ved analyser af alle typer samfund - også det postkapitalistiske. Disse samfund ser Brus kendetegnet ved, at forholdet basis-overbygning så at sige er vendt på hovedet: ejendomsforholdene (i bredeste forstand produktionsforholdene) afledes af magtens - det politiske systems - karakter. Analysen bliver derfor grundlæggende politisk.

Wlodzimiers Brus: Socialisering og politiske systemer (på baggrund af den østeuropæiske socialismes erfaringer), Informations Forlag, 1977, 235 s., kr. 78,40.

Det har de senere år ikke skortet på politiske og økonomiske analyser af den østeuropæiske socialismes erfaringer skrevet af emigranter, der i stadig større tal har bosat sig i Vesten i forbindelse med den relative lettelse af udrejsemulighederne. Ikke uforståeligt er en stor del af denne litteratur imidlertid præget af forfatterens egne bitre erfaringer, ligesom han ofte i længere tid vil have indtaget en marginal position i samfundet og derfor uden adgang til centrale kilder. Brus tilhører ikke denne kategori. Han forlod fuldt legalt Polen i 1972 efter i mange år at have bestridt en central stilling i det økonomiske forvaltnings-system og underviser i dag ved Universitetet i Oxford. Disse umiddelbare personlige erfaringer kombineret med en betydelig politisk-økonomisk indsigt gør den her anmeldte bog til et helt centralt værk i den teoretiske bearbejdning af den østeuropæiske socialismes erfaringer.

Bogens emne er forholdet mellem økonomisk udvikling og politisk system i det postkapitalistiske samfund, - under opbygningen af socialismen. (Heraf den på dansk lidt misvisende titel: "socialisering" anvendes i bogen konsekvent i betydningen "opbygningen af socialismen").

Det afgørende spørgsmål, forfatteren med sin analyse søger at besvare, er, om der i et postkapitalistisk samfund eksisterer økonomiske lovmæssigheder, der kræver en reel demokratisering af samfundslivet, og som derved samtidig definerer grundlaget for socialismens videre udvikling. I marxistisk forstand spørgsmålet om forholdet mellem produktivkræfter og produktionsforhold. Brus afslører sig her - i selve spørgsmålets formulering - som elev af den moderne østeuropæiske (sovjetiske) version af den historiske materialisme. Denne gøres til den almene metode, der kan bringes i anvendelse ved analyser af alle typer samfund - også det postkapitalistiske. Disse samfund ser Brus kendetegnet ved, at forholdet basis-overbygning så at sige er vendt på hovedet: ejendomsforholdene (i bredeste forstand produktionsforholdene) afledes af magtens - det politiske systems - karakter. Analysen bliver derfor grundlæggende politisk.

Konkret drejer det sig for Brus om en skelnen mellem det, han kalder offentlig ejendom, der kun implicerer en statsovertagelse af produktionsmidlerne, og samfundsmæssig ejendom, hvor dispositionsretten samtidig er overgået til de umiddelbare producenter.

Med denne skelnen som udgangspunkt gennemgår han de to socialismemodeller, der repræsenterer polerne i den østeuropæiske socialisme: den etatistiske model (Sovjetunionen) og selvstyremodellen (Jugoslavien).

Den etatistiske model identificeres korrekt med Stalins Sovjetunionen og den socialismeopfattelse, der her kom til udtryk, d.v.s. identifikation mellem statsovertagelse af produktionsmidlerne og socialisme. Dette er imidlertid for Brus kun forudsætningen for en egentlig "socialisering". Der er kun tale om offentlig ejendom og ikke samfundsmæssig ejendom. Råderetten tilhører ikke arbejderne, men en bureaukratiseret elite. I forlængelse heraf beskriver han udviklingen i perioden efter Stalin, men kan også her konkludere, at på trods af andre og mildere repressionsformer har det politiske system bevaret sine grundlæggende træk.

Til dette sidste kan føjes, at det nok er korrekt, at det politiske systems funktionsmåde ikke er ændret siden Stalin. Samtidig bør det dog erindres, at den nutidige sovjetmarxisme ikke, som Stalin, sidestiller statsliggørelse med socialisme, men - på det teoretiske plan - stiller krav om demokratisering af samfundet. Om disse teoretiske revisioner så har reale konsekvenser er naturligvis et andet spørgsmål.

Brus behandler dernæst den jugoslaviske selvstyremodel, men konkluderer, at heller ikke denne opfylder de krav, man må stille til en reel socialisering. Dels fordi markedskræfterne har fået for stor indflydelse, dels fordi det politiske system heller ikke her er demokratisk i Brus' forstand. Ingen af disse to modeller opfylder således kravene til samfundsmæssig ejendom.

Samtidig er det imidlertid Brus' opfattelse, at de konkrete funktionsproblemer, man kan iagttage i de østeuropæiske samfund, først og fremmest i det økonomiske system, kan give os svar på det spørgsmål, der var udgangspunktet for analysen. Svaret er, at den fundamentale årsag til de økonomiske problemer (lav produktivitet, stort spild etc.) skal søges i fraværet af politisk frihed.

Det autoritære politiske system medfører for det første, at lederne ofte vil træffe strategiske beslutninger på grundlag af fejlagtige informationer, fordi lavere instanser vil være tilbøjelige til at rapportere det, lederne gerne vil høre, frem for den virkelige tilstand.

For det andet står man over for et motivationsproblem. Den arbejdsdisciplin og det personlige engagement, der er nødvendig for at få en moderne økonomi til at fungere optimalt, kan ikke eksistere i et system, hvor arbejderne er afskåret enhver indflydelse på deres egen arbejdssituation. Brus henter her en del af sine argumenter fra moderne vestlig organisationssociologi.

Disse to faktorer er de væsentligste argumenter for, at der eksisterer et rent objektivt økonomisk behov for demokratisering af socialistiske samfundssystemer. Han er ikke blind for, at der eksisterer modsatrettede tendenser (teknokrati, managervælde), men ser de ovenfor nævnte faktorer som dominerende. Ikke at forstå således, at behovet for demokratisering automatisk vil medføre, at disse samfund ændrer sig. Men der vil efterhånden opstå så alvorlige funktionsproblemer (fordi økonomiske krav fra befolkningen ikke kan tilfredsstilles), at systemet på længere sigt ikke kan overleve i sin nuværende form. Hvilken retning udviklingen så vil tage afhænger igen af den subjektive politiske faktor.

"Frihed" bliver - som det udtrykkes - på denne måde til en produktionsfaktor og ikke et konsumgode, der automatisk fører til afsavn på andre områder. Effektivitet og demokrati er komplementære - ikke gensidigt udelukkende - størrelser.

Så langt er fremstillingen enestående i sin konsistens og kombination af relevante data med teoretisk forståelse.

En smule vanskeligere bliver det for mig at følge Brus, når han forsøger mere konkret at præcisere, hvorledes denne "frihed" skal komme til udtryk i de enkelte østeuropæiske samfund. Brus' løsning er her en temmelig ureflekteret overførsel af de vestlige frihedsrettigheder og parlamentariske institutter på disse samfund. Medens der kan være en vis rimelighed i at bringe den vesteuropæiske model i anvendelse på de "vestlige" østeuropæiske samfund (DDR, Polen, Tjcekkoslovakiet), med en egen parlamentarisk tradition, finder jeg det umiddelbart mere problematisk, hvis vi taler om samfund som Sovjetunionen eller Bulgarien. Spørgsmålet

er, om man ikke må acceptere, at "friheden" som produktionsfaktor her kan komme til udfoldelse under andre former, end hvad der er kendt fra den vestlige kulturkreds, f.eks. under opretholdelse af et etpartisystem?

Mere principielt kan det nok diskuteres, om "frihed" er så absolut et begreb, som Brus i denne fremstilling gør det til. Er det ikke snarere sådan, at "frihed" i et givent samfund altid vil optræde konkret som et relativt fænomen og dens betydning som produktionsfaktor derfor ikke vil være dens absolutte størrelse? Sagt på en anden måde, er det afgørende vel ikke "frihed" målt som et ydre objektivt kendetegn ved det politiske system, men hvorledes den opleves subjektivt og derved får betydning som politisk mobiliserende og aktiviserende faktor.

Brus' konklusioner er her præget af at være generalisationer over erfaringer fra specielt det polske samfund.

Ole Nørgaard